

373.3.214(497.11)
373.3.214(497.5)
371.3::811.163.41(497.11)
371.3::811.163.41(497.5)

ЈЕЛЕНА Д. МИХАЛЛОВИЋ¹

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за српски језик и књижевност

НАСТАВНИ ПРОГРАМИ ЗА СРПСКИ/ХРВАТСКИ ЈЕЗИК У ОСНОВНИМ ШКОЛАМА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ/ РЕПУБЛИКЕ ХРВАТСКЕ – КОНТРАСТИВНА АНАЛИЗА ПРЕДМЕТНОГ ПОДРУЧЈА *КУЛТУРА ИЗРАЖАВАЊА*

Сажетак

У уводном делу рада дат је осврт на методологију израде ранијих и актуелних наставних програма за основну школу у Републици Србији и Републици Хрватској. Истраживање, изложено у наставку, доноси резултате контрастирања садржаја поменутих докумената за матерњи језик – предметно подручје *Култура изражавања* из периода када су поменуте републике биле истојезичне, а потом и резултате контрастирања актуелних програма за српски, односно хрватски језик. Циљ поређења програмских захтева, датих у овом тематском подручју, јесте да се констатује и образложи какав је однос поменутих друштвених заједница према неговању језичке културе у основној школи, те да се, у складу с добијеним резултатима, о томе донесу извесни закључци који би могли допринети даљем усавршавању наставних садржаја намењених писменом и усменом изражавању.

---

¹ drazajelena.m@mts.rs

Кључне речи: Наставни програм за српски језик, наставни програм за хрватски језик, култура изражавања, писмено изражавање, усмено изражавање, програмски захтеви.

Контрастирање садржаја наставних програма за матерњи језик – предметно подручје *Култура изражавања*, у Републици Србији и Републици Хрватској из периода када су поменуте републике биле истојезичне, а потом и контрастирање актуелних програма за српски, односно хрватски језик имало је за циљ да се, поређењем програмских захтева датих у овом тематском подручју, констатује и образложи какав је однос поменутих друштвених заједница према неговању језичке културе у основној школи, те да се, у складу с добијеним резултатима, о томе донесу извесни закључци који би могли допринети даљем усавршавању наставних садржаја намењених писменом и усменом изражавању.

Поређењем програмских садржаја усменог и писменог изражавања у некадашњој Социјалистичкој Републици Србији и Социјалистичкој Републици Хрватској кроз дијахронијску раван², дошло се до општег закључка да су у то време садржаји у СР Србији били конкретнији, и то у свим старијим разредима основне школе. Захтеви који су се односили на Усмено и писмено изражавање у српском програму из 1963. године (Наставни план и програм, 1963) прецизнији су у односу на хрватски програм из истог периода (Nastavni plan i program, 1960), у коме су они били дати веома штуро и уопштено. У српском програму је у сваком разреду прецизно навођено које облике изражавања треба неговати и на који начин (на пример, у седмом разреду захтеви у писменом изражавању односили су се на писање краћих приказа прочитаних дела, увођење у писање репортаже, писање дописа, инсистирало се на указивању на разлику између емоционалног и логичког (рационалног) стила; у осмом разреду, пак, ученици су се обучавали у писању молби, реферата, извештаја, планова рада ђачких дружина, репортажа с путовања итд.) (Наставни план и програм, 1963, стр. 345, 347), док у хрватском програму таквих захтева није било, већ се само инсистирало на неговању индивидуалног израза код ученика.

Вредно помена је запажање да је у овом подручју у српском програму из 1963. године један од захтева био „обраћати пажњу на чистоту језика, правилност и јасност (туђице, провинцијализми, архаизми)“ (Наставни план и

2 Поређени су наставни програми из 1963. године у СР Србији и СР Хрватској, из 1974. у СР Србији, односно из 1976. у СР Хрватској, потом из 1984. године и из 1991. године у СР Србији, односно 1999. године у Републици Хрватској.

програм, 1963, стр. 344), који се јављао и у свим каснијим програмима, а да је такав захтев изостао из хрватских докумената. Тај је податак нарочито занимљив јер се ситуација у овом сегменту развоја језика и културе изражавања каснијих година драстично изменила, па су Хрвати постали ти који су се свим силама борили за језички пуризам, последњих година чак и неприродно и насилно. Тако данас у стандардном језику Срба има знатно више позајмљеница него код Хрвата, који су с борбом за чистоту језика почели много касније у односу на 1963. годину, али су је водили толико интензивно да се у појединим стручним терминологијама већ јавља отежано споразумевање између њих и Срба. Време почетка борбе Хрвата против страних речи и израза, нарочито оних које су се користиле и у српском језику, подудара се с оружаним сукобима који су се водили на територији Хрватске почетком деведесетих година. Основни начин „борбе“ био је замена туђица „домаћим“ речима, које су најчешће биле новонастале кованице или неологизми.

„Склоност ка неологизмима се може објаснити у хрватском случају: 1) тиме да су Хрвати у историји били доста изложени германизацији, мађаризацији и италијанизацији па им је неологизација сопственог језика била једно од главних оружја националне заштите; и 2) с обзиром да су Срби традиционално више склони прихватању оригиналних страних речи уколико већ немају своју сопствену (у техници нпр.), кroatизација хрватског језика је представљала и вид борбе против „србизама“ односно истицање разлика између ова два јужнословенска језика“ (Сотировић, 2009).

И наредни хрватски програм културе изражавања (Орџи и наставни план и програм, 1972) сажетији је у односу на српски програм из овога периода (Заједнички план и програм, 1976). Осим описа предмета, појава и збивања по задатом плану у петом разреду, што програм СР Србије није садржао, у свим осталим елементима он је био ужи и непрецизнији, нарочито у писменом изражавању. Захтеви попут увежбавања технике у изради писаног састава, уочавања одељка као уже тематске целине, вежби у проналажењу и записивању туђица и локализама се ни у овом, ни у каснијим разредима нису јављали у програму СР Хрватске, а врло су детаљно били образложени у српском програму. Парадоксална је, међутим, чињеница да је српски програм у тематском подручју *Усмено изражавање* садржао и захтев за укључивањем у наставу вежби у творби сложених и изведених речи, и то у петом разреду, а да се, притом, творба речи у подручју граматике уопште није помињала, што је тада, а није се много тога променило ни данас, указивало на опасност од преодимних и неусклађених захтева унутар самих предметних подручја нашега предмета. У прилог тези да је програм културе изража-

вања у СР Србији у овом периоду био преобиман иде и чињеница да су ученици имали задатак да у току једне школске године ураде петнаест домаћих писаних задатака (у петом и шестом разреду), десет у седмом и девет у осмом разреду и да се њихова анализа врши у току осам часова, док у СР Хрватској захтева за израдом домаћих писаних задатака уопште није ни било. Број предвиђених домаћих задатака био је превелик, а време планирано за њихову израду свакако је могло бити испуњено функционалнијим захтевима. Иако може деловати беспредметно да се ови подаци анализирају толико година касније, важно је истаћи да се у овом сегменту ситуација ни до данас није битније изменила, те је став о томе да су ученицима у писменом изражавању потребнија функционална знања и даље актуелан.

С израдом писмених задатака се, према програму из 1972. (односно 1976. године), у Хрватској почињало у четвртом разреду (по два писмена задатка у току полугођа), док се у Србији с тим кретало већ у трећем разреду (по један писмени задатак у полугођу, да би се у четвртом разреду тај захтев повећао на четири задатка у току школске године).

Осим тога, у шестом разреду су се, на пример, у хрватском програму налазили захтеви за препричавањем штива, причањем стварних и измишљених догађаја и доживљаја, извештавањем, описивањем предмета и бића у покрету и описивањем пејзажа, али није било захтева за уочавањем елемената композиционе форме, портретисања, описивања ентеријера и екстеријера, говора личности – монолога и дијалога, што је програм СР Србије садржао и у усменом и у писменом изражавању, а у писменом је садржао још и вежбе у писању одељака, стилистичко-семантичке вежбе, подстицање ученика на литерарно стваралаштво, писање репортаже, дневника, приватног и службеног писма.

И у седмом разреду су разлике у садржајима програма усменог и писменог изражавања у СР Хрватској и СР Србији биле велике. На пример, расправљање се као облик усменог изражавања јављало и у једном и у другом програму, али у програму СР Хрватске стајало је само: „Тумачење. Расправљање (diskusija)“, (Орџи и наставни план и програм, 1972, стр. 34), док је у програму СР Србије стајало: „Излагање и расправљање о прочитаној књизи, позоришној представи, филму, радио- и ТВ-емисији, познатој уметничкој слици и вајарском делу; одређивање теме, идеје, особености ликова, расправљање о значајним појавама и догађајима у друштвено-политичком животу уже и шире заједнице“ (Заједнички план и програм, 1976, стр. 292). Опширнија упутства за вежбе у расправи су у хрватском програму дата у осмом разреду.

И садржаји писменог изражавања много су били опширнији у српским програмима, где се поново јавља расправа, писање приказа књижевног дела, репортажа, језичко-стилска анализа одабраног описа природе, уочавање разлике између публицистичког и песничког стила, писање дневника, међушколска преписка итд. У осмом разреду у Србији се увежбавало хумористичко изражавање (вербална комика и комика ситуације) и реферисање (уочавање разлика и сличности између извештаја и реферата), и то су садржаји који су се разликовали у односу на хрватски програм. У писменом изражавању се, према српском програму, у осмом разреду увежбавала техника писања приказа дела из домаће лектире, позоришне представе, уметничке слике или изложбе, концерта, вајарског дела итд., писање репортаже, телеграма, признанице, вођење записника, док је из хрватског програма све ово било изостављено, али се увежбавало писање диктата.

Садржаји усменог и писменог изражавања из 1984. године такође су били прилично неусаглашени. Подручје културе изражавања у програму из 1984. године (Plan i programi, 1984) у СР Хрватској носило је назив *Изражавање и стварање*. Оно је у сваком разреду почињало упутствима за реализацију различитих врста читања и та су упутства била веома детаљна, много конкретнија и јаснија него у програму СР Србије из овога периода (Заједнички програм васпитно-образовног рада, 1984/85), у коме су се она налазила у оквиру предметног подручја *Књижевност* и била дата далеко уопштеније.

У српском програму се, на пример, у петом разреду доста пажње посвећивало причању и препричавању, док се у Хрватској детаљније објашњавало описивање (дају се прецизна упутства о портрету, екстеријеру, интеријеру). Програм Социјалистичке Републике Србије био је знатно обимнији у делу писменог изражавања, где се и даље инсистирало на увежбавању писања записника и изради десет домаћих писаних задатака чија се анализа врши на часу. У програму СР Хрватске ових захтева није било, а од писаних радова захтевала се једино израда четири школска писмена задатка. Поред тога, инсистирало се и на увежбавању технике у изради писмених састава уз примену различитих облика изражавања (нарација, дескрипција, извештај), уочавању одељака као ужих тематских целина, извођењу вежби у творби изведених и сложених речи, уочавању позајмљеница и локализама.

И у шестом разреду програм културе изражавања опширнији је у СР Србији, осим када је реч о описивању. Код нас су садржаји који се односе на описивање били врло уопштени (на пример, „описивање ентеријера и екстеријера“), док су у Хрватској врло детаљни: „Eksterijer i njegova predmetna stvarnost (npr. seoski krajolik, gradski krajolik, spomen-obilježje ili sl.)“, или

пак: „Interijer i njegova predmetna stvarnost u mirovanju (obiteljski, npr. unutrašnjost kuće, stana; društveni, npr. unutrašnjost kina, muzeja, biblioteke, sportske dvorane, trgovine, radionice ili sl.); izgled (izrazita obilježja s naglaskom na osobitim značajkama)“ (Plan i programi, 1984, str. 8). Ученици у српским школама су се вежбали у хронолошком и ретроспективном излагању, док су се у хрватским обучавали у причању подстакнутом причом, сликом, филмом, музиком или радио или телевизијском емисијом. У Србији је још било планирано увежбавање интервјуа, писање чланка, резимеа, наративног и дескриптивног састава, организовање стилистичко-синтаксичких вежби, уочавање неприкладних позајмљеница и локализама, те подстицање ученика на литерарно стваралаштво читањем одабраних ученичких радова и разговором о њима на часу. Број и обим захтева наведених у српском програму за шести разред био је предимензиониран, те је хрватски документ и у овом разреду у сегменту писменог изражавања био функционалнији и прилагођенији узрасту.

У седмом разреду је и у једном и у другом програму планирано увежбавање причања, у Србији о стварном или измишљеном догађају с употребом дијалога или без дијалога, у Хрватској стварање властите приче за филм или радио односно телевизијску емисију, затим расправљање и стварање усменог или писаног приказа књиге, филма, представе, приредбе, радио или телевизијске емисије. Остали облици изражавања били су различити. Хрватски програм је и у овом разреду, као и у претходна два, доносио детаљне садржаје односно теме за описивање, као и захтеве за вежбањем у књижевноуметничком и техничком опису, док српски програм доноси захтеве за извештавањем с елементима репортаже, интервјуом, уочавањем разлике између појединих стилова, писањем дневника, међушколске преписке, молбе, жалбе, за стилистичко-синтаксичким вежбама, подстицање ученика на литерарно стваралаштво и израду домаћих и школских писмених задатака.

У осмом разреду садржаји културе изражавања подударају се у писању извештаја, приказа, описа портрета и психичких стања, те у различитим врстама расправа. Програм СР Србије из овога периода садржи још и вежбања у причању властитих догађаја, анегдота, у хуморним облицима изражавања, паралели, репортажи, стилистичким, лексичким и семантичким вежбама и белешкама, док програм у СР Хрватској садржи упутства о писању сценарија и књига снимања за филм, о писању молбе, записника и сажетка.

Сумирајући резултате добијене након дијахронијског прегледа наставних програма за матерњи језик у Републици Србији и Републици Хрватској, јасно се намеће закључак да су се у програмима Социјалистичке Републике

Србије садржаји од једног до другог документа у току четрдесет година после Другог светског рата само увећавали и усложњавали, а да се фонд часова није повећавао. Тако је српски програм из 1990. (Правилник о наставном плану и програму, 1990) и 1991. године (Програм образовања и васпитања, 1991) најобимнији од свих анализом обухваћених, док је број часова на годишњем и недељном нивоу остао непромењен у односу на претходни документ. У СР Хрватској процес проширивања програмских садржаја од једног до другог програма био је умеренији, те се садржаји тамошњих докумената из 1984. (Plan i programi, 1984) и 1999. године (Nastavni plan i program, 1999) нису значајније проширили у односу на онај из 1972. године (Opći i nastavni plan i program, 1972). Наведени закључци иду у прилог тези да су састављачи програма у Републици Србији одувек преамбициозно приступали изради докумената о којима је реч, не водећи, притом, рачуна о узрасним могућностима ученика одређеног разреда, о њиховим стварним потребама за савладавањем појединих задатака, нити о реалном времену које је наставницима за обраду планираних садржаја дато. Однос према овом веома одговорном послу није се, нажалост, битније изменио ни до данас.

Наставни план и програм по коме се данас изводи настава у Републици Србији на основношколском образовном нивоу објављен је 25. јуна 2007. године у Просветном гласнику (Правилник о наставном плану, 2007). Наставни план за други циклус основног образовања и васпитања и наставни програм за пети разред примењују се почев од 2007/08. године. Наставни план и програм за шести разред примењује се почев од школске 2008/09, за седми од 2009/10. (Наставни програм, 2009) и за осми разред од 2010/11. школске године (Наставни програм, 2010).

Структура актуелног наставног програма је у почетним одредницама остала непромењена у односу на раније програме: на почетку је дефинисана сврха програма образовања, потом циљеви и задаци програма образовања, затим циљ и задаци наставе српског језика, оперативни задаци за пети разред, садржаји које треба обрадити у петом разреду, распоређени на исти начин као и 1990. и 2006. године (*Језик, Књижевност, Култура изражавања*, тј. у овом програму с другачијим називом – *Језичка култура*) и *Начин остваривања програма*.

Што се структуре програмско-тематских подручја појединачно тиче, ту је дошло до незнатних измена у *Језику* и *Језичкој култури* и до значајнијих измена у *Књижевности*.

Актуелни наставни програми за седми и осми разред претрпели су темељитију реформу у односу на програме за пети и шести разред. Код ових про-

грама крупне измене вршене су у оквиру свих програмских подручја, а пред наставника и ученике су постављени много конкретнији циљеви и оперативни задаци.

Језичка култура (некадашња *Култура изражавања*) у новим програмима подељена је на *Основне облике усменој и писменој изражавања* и *Усмена и писмена вежбања*. Принцип да се садржаји културе изражавања изучавају поступно и селективно, у складу с узрастом ученика, у концентричним круговима и континуираним нивовима остаје важећи и у овом документу.

Садржаји *Основних облика усменој и писменој изражавања* за пети разред идентични су садржајима *Усменој изражавања* у претходном програму, док у *Усменим и писменим вежбањима* има новина као што су ортоепске, лексичке и семантичке, граматичке, синтаксичке и стилске вежбе, чије је увођење у наставне програме драгоцено јер оне умногоме могу допринети бољој култури говора ученика, нарочито када је о ортоепији реч. Усменом, али и писменом изражавању данашње млађе популације често недостаје прецизност и јасност, богатство речника и сликовитост израза, а то се може побољшати управо реализацијом програмских захтева који се односе на поменуте разноврсне вежбе.

Иако је подручје језичке културе структурно донекле измењено, садржаји који су дефинисани у оквиру основних облика усменог и писменог изражавања за шести разред у потпуности одговарају садржајима усменог изражавања из 2006. године. Што се усмених вежби тиче, нови програмски захтеви су ортоепске вежбе (слушање звучних записа, казивање напамет научених лирских и епских текстова, лексичке и семантичке вежбе), а што се писмених вежби тиче, то су синтаксичке и стилске вежбе, вежбе у запажању, сажимању текста уз појачање информативности и у замени некњижевних речи и туђица језичким стандардом.

Када је о наставном програму за седми и осми разред реч, на самом почетку програма се истиче да је „циљ наставе српског језика да се осигура да сви ученици стекну базичну језичку писменост и да напредују ка реализацији одговарајућих Стандарда образовних постигнућа“ (Наставни програм, 2009, стр. 1).³ Језичка култура у програму за седми разред је садржајно незнатно измењена, али доста промена има у формулацијама и њиховој стилској уобличености. Упутства о програмским захтевима који се тичу овог програмског подручја незнатно су проширена. На пример, описивање је облик изражава-

3 *Стандарди образовних постигнућа* први пут се помињу у овом наставном програму, чиме се чини благ, али неопходан заокрет ка курикулуму, који ће временом морати да у српском образовном систему замени традиционално конципиране наставне програме.

ња који је присутан у свим програмима за седми разред, али се у овоме прецизно наводи на чему ће се заснивати активности ученика у вези с њим (Наставни програм, 2009, стр. 4). Такође се врши подела текстова и облика изражавања према основној сврси: излагање (експозиција), опис (дескрипција) и приповедање (нарација); новину представља и писање честитке, позивнице, захвалнице и и-мејл поруке. Наведени програмски захтеви су оправдано унети, јер су управо то форме с којима ће се ученици у току и након школовања често сретати; увежбавање у писању честитки, захвалница и и-мејл порука без сумње ће допринети њиховом функционалном описмењавању.

У оквиру усмених и писмених вежбања организују се вежбе на неکњижевном тексту (проналажење и издвајање основних информација), врши се сажимање текста, писање резимеа, а изводе се и лексичке вежбе и читање и разумевање нелинеарних елемената текста (Наставни програм, 2009, стр. 4). Из садржаја усменог изражавања брише се расправљање о прочитаној књизи, позоришној представи, филму, радијској и телевизијској емисији, те расправљање о актуелним проблемима у школи и друштву. Из писменог изражавања такође се брише расправљање о актуелним проблемима на основу текстова из омладинске штампе, облици новинског изражавања – вест, извештај и извештавање с елементима репортаже, писање приказа књижевног дела, позоришне представе, филма, писање молбе, жалбе, телеграфске честитке и упутнице и подстицање ученика на самостално литерарно стваралаштво, што представља значајно растерећење програма културе изражавања за седми разред, који је 2006. године био презахтеван.

Садржаји језичке културе за осми разред су, за разлику од седмога, проширени. Облици усменог и писменог изражавања који се усвајају на овом узрасту јесу интерпретативно препричавање књижевноуметничког текста, расправа и пропагандни текст односно реклама као врста пропагандног текста. Описивање сложених предмета и сложенијих радних поступака с појачаним захтевима у односу на прецизност, портретисање лика из филмског, сценског и телевизијског дела, хумористички и научни опис бришу се из овога програма.

У оквиру усмених и писмених вежби организују се вежбања у интерпретативном препричавању књижевноуметничких текстова и вежбе на аргументативном тексту. Новину представљају и синтаксичке вежбе, лексичке вежбе, ортоепске вежбе, вежбе у препознавању бирократског језика као облика манипулације људима помоћу језика, коришћење индексом, појмовником и библиографијом, те читање и разумевање нелинеарних елемената текста (дијаграми, графикони).

Текст програма из 2009. године завршава се *Начином остваривања њро-џрама* у коме, између осталог, стоји да се рад на стилистици реченице састоји „у анализи и процени реченица у њиховим (ученичким) писменим саставима, а нарочито и посебно – у анализи реченица из дела обеју лектира (истакла Ј. М.) и говорног језика“ (Наставни програм, 2009, стр. 6). У вези с цитираним ставом намеће се сумња да се поједини делови текста реформисаних програма само некритички преузимају из ранијих докумената. На такав закључак упућује чињеница да се у актуелном програму, у коме више уопште не постоји подела на школску и домаћу лектуру, ученици упућују да њихов рад на стилистици реченице треба да се заснива на „анализи реченица из дела обеју лектира“. Приликом доношења и објављивања овако важних докумената не би смело бити пропуста ове врсте.

Наставни план и програм за хрватски језик по коме се у Републици Хрватској данас изводи настава објављен је 2006. године и с његовом се применом почело школске 2006/07. године (Nastavni plan i program, 2006). Он и у композицији и у садржају представља изразито измењен и реформисан текст у односу на програм из 1984. (Plan i programi, 1984) и 1999. године (Nastavni plan i program, 1999), јер је утемељен на новим оријентацијама хрватскога народа у друштвенополитичком смислу, те окренут ка афирмацији тзв. нове хрватске школе. Активно учешће групе стручних лица у раду на побољшању наставних програма и васпитно-образовног процеса у основној школи у овом периоду требало је да допринесе растерећењу ученика од преобимног градива и осавремењавању наставних садржаја у свим предметима, па и у Хрватском језику и књижевности. Пред наставнике су постављени нови захтеви – да се градиво у основној школи повезује и међупредметно и међуподручно у оквиру једнога предмета и на хоризонталном и на вертикалном нивоу. Међутим, уношење промена у опсег, квалитет, примереност узрасту, повезаност садржаја и континуитет у остваривању васпитно-образовних циљева свакако није било једино што се желело учинити да би се израдио бољи наставни програм. „S Hrvatskim nacionalnim obrazovnim standardom (HNOS) uveden je nov pristup poučavanja u osnovnoj školi, usmjeren na učenika umjesto na sadržaj, čime je ostvareno primjerenije umjeće poučavanja...“ (Nastavni plan i program, 2006, str. 1). Поштујући овај принцип, хрватски програм се донекле приближио курикулуму, чиме је направљен мост ка будућим документима који би требало да буду изграђени на темељима курикуларног принципа.⁴ Курикулум се намеће као један од пожељних начина и средство квалитетнијег програмирања образовања у свим битним фаза-

ма, од операционализације циљева и задатака учења, садржаја и стратегија, до вредновања постигнутих резултата.⁵

У уводном делу хрватског наставног плана и програма за основну школу из 2006. године изнесени су циљеви и задаци васпитања и образовања у основној школи. Између осталог, на овом месту се истиче и следеће:

Funkcija i uloga škole značajno je promjenjena i ne može se reducirati na društveno-kulturnu reprodukciju. Društveno-političke, gospodarske, radno-tehnološke, informacijske i druge promjene, promjene u svijetu rada i sve dinamičniji razvoj znanosti, nameću školi zahtjev za uspostavljanjem nove kulture poučavanja i učenja, koja će pridonijeti razvoju aktivnih i odgovornih pojedinaca, otvorenih za promjene, motiviranih i osposobljenih za cjeloživotno učenje. Od škole se očekuje da učenike nauči učiti (Nastavni plan i program, 2006, str. 10).

Такође се истиче да опредељеност Хрватске за „европски суживот“ значи прихватање нових друштвено-културних вредности, нових стандарда у свим животним подручјима, али истовремено и чување властитих културних и историјских вредности и националног идентитета: „Оприједелjenost Hrvatske jest stvaranje i razvijanje društva znanja. Nacionalna odgojno-obrazovna politika usmjerena je na stvaralaštvo, inovativnost, kompetitivnost, osposobljenost za usavršavanje, te potrebu cjeloživotnog obrazovanja“ (Nastavni plan i program, 2006, str. 10).

Хрватски језик као наставни предмет обухвата четири предметна подручја (тзв. *predmetne sastavnice*): *Језик, Књижевност, Језично изражавање и Међујеску културу*. Као и у предмету Српски језик и књижевност, и у Хрватском језику се „prema načelu unutarpredmetnoga povezivanja zadaće i sadržaji svih predmetnih sastavnica međusobno prožimaju i nadopunjuju, a prema načelu međupredmetnoga povezivanja funkcionalno se povezuju s ostalim nastavnim područjima“ (Nastavni plan i program, 2006, str. 25). С обзиром на сложе-

- 4 Курикуларни принцип у први план ставља исходе учења, односно оно што деца током школовања треба да науче, вредности које треба да прихвате, да им се омогући да њихова знања пређу у умења. Овакав приступ образовању шири је од приступа који школу схвата као место усвајања знања и преношења чињеница. Насупрот томе, курикулум наглашава да је школа место целовитог индивидуалног и социјалног развоја ученика.
- 5 Министарство зnanости, образовања и спорта је пре почетка примене новог наставног плана и програма, школске 2005/06. године увело *Експериментални наставни план и програм за основну школу* у 49 основних школа и по први пут применило *вањско вредновање одгоја и образовања*, спроводећи националне испите међу ученицима првих разреда гимназија. Оквир промена у основној школи за просветну и ширу хрватску јавност назначен је у *Водичу кроз Хрватски национални образовни стандард за основну школу (2005)*.

ну структуру предмета, ваља истаћи да свако од поменутих програмских подручја доприноси остваривању основног циља наставе Хрватског језика, а то је оспособљавање ученика за језичку комуникацију у свим говорним ситуацијама у којима се може наћи ученик основне школе.

Наставни програм за Хрватски језик почиње садржајима из језика, потом из језичке културе, књижевности и на крају медијске културе. Након медијске културе у програму се налазе изборни садржаји наставе хрватског језика (свих четирију подручја) и на самом крају списак лектире. Број часова за свако од ових подручја није прецизно наведен. Наставним планом одређен је само годишњи и недељни број часова предвиђених за наставу овога предмета.

Језичко изражавање за пети разред састоји се од једанаест тема у оквиру којих су истакнути кључни појмови и образовна постигнућа. Осим тема које представљају облике усменог и писменог изражавања (описивање, приповедање, препричавање), има и тема које су типично правописне природе (писање речи с гласовима *ије, је*, писање великог почетног слова, реченични знакови), те можемо констатовати да је композиција садржаја из језика и језичког изражавања недоследно обликована, јер се садржаји из правописа јављају у два предметна подручја. Остаје нејасно по ком критеријуму су правописне наставне јединице сврставане у једну, односно у другу тематску целину.⁶

У шестом разреду се у оквиру овог предметног подручја ученици упознају с препричавањем (сажето и с променом гледишта), с разговором (службени и приватни), описивањем (портрет, отворен и затворен простор). Такође се вежбају у интерпретативном читању текстова и краснослову, стваралачком писању и казивању вицева и анегдота, те у драматизацији приповедног текста.

У седмом разреду се наставља с дескрипцијом (статичан и динамичан опис), приповедањем (дијалог у приповедном тексту), а нове задатке представља писање натукница и бележака, биографије и аутобиографије, вести, коментара итд.

Градиво се у осмом разреду проширује расправом, освртом или приказом, те оспособљавањем ученика за употребу различитих административних образаца (записник, захтев, пријава, молба, допис). У вези с тим, ученици се најпре упознају с различитим врстама функционалних стилова. Један од програмских захтева за осми разред је и слушање, читање, говорење и писање дијалекатских текстова.

6 Ова недоследност јавља се и у осталим разредима.

Након изложене анализе српског и хрватског програма, можемо закључити да се актуелни наставни програми за српски/хрватски језик у Републици Србији односно Републици Хрватској суштински не разликују много, бар када је настава културе изражавања у питању, мада се само листањем докумената може стећи супротан утисак. Наиме, за разлику од садржаја анализираних докумената, који су доста слични, форма односно начин излагања градива у оквиру програмских подручја знатно се разликује, те је то разлог због којег би нам се могло учинити, уколико би детаљна анализа програма изостала, да је реч о двама потпуно различитим документима.

Садржаји *Језичке културе* односно *Језичној изражавања* у програмима Србије и Хрватске доста су слични. Поклапања има у облицима изражавања који се усвајају на одређеном узрасту, а разлике су у врстама захтева који се на конкретан облик изражавања односе.⁷ У овом делу хрватског програма има и нових термина као што су „*pripovjedanje u prvoj i trećoj osobi*“, где прва особа (прво лице) представља *sudionika*, а трећа особа (треће лице) *nesudionika*. Српски програм за пети разред, у односу на хрватски, доноси још и захтеве о писању извештаја односно вести, о писању писма и организовању различитих ортоепских, граматичких, лексичких и стилских вежби, док хрватски садржи захтеве за увежбавањем одређених правописних правила.⁸

Програм Републике Србије за шести разред такође је обимнији, захтеви су конкретнији и сложенији. Они се углавном односе на различите врсте ортоепских, лексичких и семантичких вежби (именовање осећања и људских особина, речи приближног облика, учачавање туђица и некњижевних речи, сажимање текста уз појачање информативности и сл.). У Хрватској је захтева у оквиру језичког изражавања мање. Једино чега у овом програму има, а из српског је неоправдано изостављено, јесте увежбавање и разликовање службеног и приватног разговора, те стварање, писање и казивање вицева и анегдота и вежбе у краснослову. Ови задаци су врло креативни и изузетно корисни. Захтев „*razlikovati službeni od privatnoga razgovora; sudjelovati u dramskim improvizacijama službenoga i privatnoga razgovora poštujući osobi-*

7 Тако се, на пример, у петом разреду и у једној и у другој републици изводе вежбе у препричавању, описивању и приповедању, али су захтеви у оквиру тих облика различити: у Србији се у оквиру дескрипције описује радни поступак, спољашњи и унутрашњи простор и појединости у природи, а у Хрватској се вежба субјективан и објективан опис особе; или: у Србији се вежба препричавање кратких текстова и сцене из епског дела, филма или телевизијске емисије, а у Хрватској стваралачко препричавање (увођење нових елемената у приповедање).

8 Правопис је у српском програму дат искључиво у оквиру садржаја из језика.

tosti svakog od njih“ (Nastavni plan i program, 2006, 31), мада пре у старијим разредима (седмом или осмом), свакако треба уврстити и у програм Републике Србије, јер ће се ученици путем оваквих вежбања постепено функционално оспособљавати и припремати за ситуације у којима ће се по завршетку школовања наћи. У овом делу хрватског програма јављају се следећи новостворени изрази: *uprizzoriti* (приказати), *zanaglasnice* (енклитике) и *niječnica* (овај се појам јављао и у ранијим програмима, а представља одричну речцу или, како би Хрвати рекли, честицу *ne*).

За разлику од претходна два разреда, програм језичког изражавања за седми разред се у Србији и Хрватској значајније разликује. Овога пута он је обимнији у хрватском програму (садржи четрнаест тема); разлог томе лежи у чињеници да се у хрватским школама многи појмови из културе изражавања који се у Србији обрађују у петом и шестом разреду, у њима обрађују тек у седмом (на пример, писање биографије и аутобиографије – у Србији се ради у шестом разреду, писање вести – у Србији се ради у петом разреду, контраст, хипербола и градација – у Србији се ради у шестом итд.). И на овом узрасту језичко изражавање обилује правописним темама.

Највише разлика има у програму за осми разред. Заједнички садржаји су расправа, те попуњавање различитих образаца. Остали се садржаји углавном разликују. У хрватском програму доминира градиво из линвостилистике: врсте стилова, читање, говорење и писање дијалекатских текстова итд., док су у српском програму садржаји углавном подређени функционалним циљевима наставе, па имамо захтеве као што су сажимање текста, писање резимеа, тражење кључних речи, препознавање бирократског језика, коришћење индекса, појмовником, библиографијом, те сналажење у нелинеарним елементима текста као што су дијаграми и графикони. За разлику од претходна три разреда, у којима је у оквиру културе изражавања наш програм ускраћен за поједине практичне садржаје које налазимо у хрватском програму, ситуација у осмом разреду је знатно другачија у корист српског програма, те би тај пример требало следити при наредним реформама наставних докумената.

Будући програми за основни ниво образовања превасходно треба да буду усмерени ка функционалном описмењавању ученика, чиме ће се они заиста оспособити за даље школовање, али и за будуће професионалне задатке. Ту првенствено мислимо на организовање различитих вежби у незваничним и званичним разговорима (нпр. импровизација разговора радом у пару), вежби у вођењу дијалога, те организовање честих провера писмености путем многобројних врста диктата. У тренутно важећем програму Републике Ср-

бије недовољно се пажње посвећује усменом изражавању, а у оквиру писменог изражавања занемарени су управо диктати. Диктати представљају веома ефикасан вид увежбавања и проверавања правописних знања, па би било добро да се у наредним програмима садржаји културе изражавања обогате оваквим врстама активности. Додатно оптерећење програмских садржаја могло би се избећи смањењем броја домаћих писмених задатака, с анализом на часу, који тренутно у сваком разреду износи по осам (оваквих захтева у хрватском програму уопште нема). Тиме би се створила могућност да се у програм унесу захтеви о којима смо малочас говорили.

Садржаје наставног подручја *Култура изражавања* у будућности треба бирати тако да доприносе формирању писменог, креативног, самосталног и мислећег човека, да имају научну, али и практичну вредност, да буду прилагодени реалним могућностима ученика, те да се обавезно обезбеди усаглашеност њиховог обима с временом предвиђеним за њихово проучавање.

Литература

- Заједнички план и програм 1976: Заједнички план и програм образовно-васпитног рада у основној школи, *Просветни џласник*, бр. 6, 7, 8 и 9, стр. 281–297.
- Заједнички програм васпитно-образовног рада 1984/85: Заједнички програм васпитно-образовног рада. Српскохрватски језик, *Просветни џласник*, бр. 3, 4 и 5, стр. 155–186.
- Nastavni plan i program 1960: Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Prosvjetni vjesnik*, br. 5, str. 65–71.
- Наставни план и програм 1963: Наставни план и програм за основну школу, *Просветни џласник*, бр. 11–12, стр. 341–351.
- Nastavni plan i program 1999: Nastavni plan i program za osnovnu školu, *Prosvjetni vjesnik*, posebno izdanje, br. 2, str. 27–43.
- Nastavni plan i program 2006: Nastavni plan i program za osnovnu školu, Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, 2006.
- Наставни програм 2009: Наставни програм за седми разред основног образовања и васпитања, *Просветни џласник*, бр. 6, стр. 1–6.
- Наставни програм 2010: Наставни програм за осми разред основног образовања и васпитања, *Просветни џласник*, бр. 2, стр. 13–22.
- Plan i programi 1984: Plan i programi odgoja i osnovnog obrazovanja. Jezično-umjetničko područje, *Prosvjetni vjesnik*, br. 7, str. 1–18.

- Правилник о наставном плану 2007: Правилник о наставном плану за други циклус основног образовања и васпитања и наставном програму за пети разред основног образовања и васпитања, *Просветни листик*, бр. 6, стр. 1–11.
- Правилник о наставном плану и програму 1990: Правилник о наставном плану и програму основног образовања и васпитања, *Просветни листик*, бр. 4, стр. 1–6.
- Програм образовања и васпитања 1991: Програм образовања и васпитања за II, III, IV, VI, VII и VIII разред основне школе, *Просветни листик*, бр. 2, стр. 1–16.
- Сотировић, В. (2. 7. 2009). Социолингвистички аспект распада Југославије и српско национално питање. *Нова српска политичка мисао*, Београд, Издавачко-информативни центар Нова српска политичка мисао.
- Орџи и наставни план и програм 1972: Орџи и наставни план и програм основне школе, *Просветни вјесник*, бр. 2–3, стр. 22–37.

JELENA D. MIHAJLOVIĆ

University of Priština with temporary Head-Office
in Kosovska Mitrovica, Faculty of Philosophy

THE CURRICULA FOR THE SERBIAN AND CROATIAN LANGUAGES IN THE PRIMARY SCHOOLS OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND CROATIA – CONTRASTIVE ANALYSIS

Summary

The review of the methodology of making the previous and current curricula for the primary schools of the Republic of Serbia and Croatia has been given in the introduction of this work. The research, explained in the work, shows the results of contrasting the content of the previously mentioned documents for the mother tongue-the theme, The Culture of expression from the period when the above mentioned republics used the same language, and the results of the contrasting the current curricula for Serbian, that is Croatian. The aim of the contrasting these curriculum tasks, given in this field of study, is to state and explain the attitude between these communities towards cherishing the language culture in the primary school, and come to certain conclusions in accordance with the results. These conclusions could help further improvement of the curricula for written and oral use of language.

Keywords: Curriculum for the Serbian language, curriculum for the Croatian language, culture of expression, written use of language, oral use of language, curriculum tasks.